

ЗАГРОЗИ БАНКІВСЬКІЙ БЕЗПЕЦІ В УКРАЇНІ

Корольок Т.О.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

У статті розкрито суть банківської безпеки як здатності протистояти перманентним внутрішнім та зовнішнім загрозам, забезпечуючи стабільність функціонування. Запропоновано в оцінці банківської безпеки, окрім показників безпосередньо банківської діяльності, враховувати показники макроекономічних тенденцій розвитку, а також вплив інституціональних чинників. Проаналізовано індикатори банківської безпеки, визначено загрози та обґрунтовано шляхи їх мінімізації.

Ключові слова: банківська безпека, внутрішні та зовнішні загрози, індикатори банківської безпеки, валютні та кредитні ризики, інституціональні чинники, зовнішній борг.

Постановка проблеми. Безпека банків виступає однією із складових безпеки національної економіки. Враховуючи роль банків у функціонуванні економіки, сучасні тенденції політичної (що пов'язано із воєнними подіями на південному сході країни) й економічної нестабільності в Україні, процеси глобалізації, фінансової консолідації, віртуалізації, мережовості, комп'ютеризації та інформатизації, актуалізується проблема забезпечення безпеки банківської діяльності. Системний підхід до оцінки індикаторів банківської безпеки, вчасне виявлення внутрішніх та зовнішніх загроз дасть змогу вжити превентивних заходів з метою забезпечення фінансової стабільності, попередження банкрутств банків, підвищення якості та конкурентоспроможності фінансових послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти банківської безпеки є об'єктом уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Питанням дослідження суті банківської безпеки, визначення її складових, показників, які характеризують внутрішні та зовнішні загрози банківській діяльності, а також обґрунтуванню шляхів забезпечення стабільності функціонування банків присвячено праці Барановського О., Вовчак О., Диби М., Дзюблук О., Зубок Є., Мішенка С., Мунтіяна В., Науменкової С., Савлука М., Смовженко Т. та багатьох інших відомих вітчизняних вчених. Серед зарубіжних вчених варто відзначити наукові праці Боді З., Вільямса Т., Глена Г., Ф., Паттокса А., Дж. Л. Хоффмана та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначаючи належний доробок вчених із вивчення проблематики банківської безпеки, на сьогоднішній день не існує загальноприйнятого погляду щодо визначення суті поняття «банківська безпека», щодо сукупності показників, за допомогою яких можна оцінити стан безпеки банківської діяльності. Виникає потреба у системному підході до аналізу усіх можливих внутрішніх та зовнішніх загроз банківської безпеки, в обґрунтуванні шляхів мінімізації їх впливу. Дослідження, вище зазначених, питань є об'єктом уваги у даній статті.

Мета статті. Мета статті – здійснити аналіз індикаторів банківської безпеки, визначити загрози, їх вплив на стабільність банківської діяльності та обґрунтувати шляхи мінімізації ризиків.

Виклад основного матеріалу. У методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки визначено, що економічна безпека – це стійкість національної економіки до внутрішніх та зовнішніх загроз, здатність до сталого та збалансованого зростання, здатність забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому господарстві [9]. Відповідно основними складовими економіч-

ної безпеки виступають виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки. Банківська безпека є частиною фінансової безпеки і трактується як рівень фінансової стійкості банківських установ, що дає змогу забезпечити ефективність функціонування банківської системи країни та захист від зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих чинників незалежно від умов її функціонування.

Відомі вітчизняні вчені суть поняття «банківська безпека» визначають як сукупність умов, за якого потенційні загрози фінансовому стану комерційного банку попереджені або зведені до такого рівня, що не завдадуть шкоди функціонуванню банку, виконанню його завдань [2, с. 56]; стан, який забезпечує розвиток і стабільність банківської діяльності, гарантований захист його фінансових і матеріальних ресурсів, здатність без суттєвих втрат реагувати на внутрішні та зовнішні зміни [4, с. 166-167]. Безпека банку – це система заходів, які забезпечують захищеність інтересів власників, клієнтів, працівників і керівництва банку від зовнішніх і внутрішніх загроз [3, с. 91]. Узагальнюючи різні погляди, відзначимо, що банківська безпека – це здатність протистояти внутрішнім та зовнішнім загрозам банківської діяльності та цим самим забезпечувати стабільність функціонування. Сучасні процеси глобалізації, фінансової експансії, інформатизації та комп'ютеризації створюють середовище перманентності ризиків та загроз для банківської діяльності, а тому говорити про безпеку як стан відсутності загроз є недоцільним.

Банківська безпека займає чільне місце в забезпеченні безпеки національної економіки в цілому, що пов'язано як із рівнем фінансової глибини, так і специфікою безпосередньо банківської діяльності. Так, якщо у 2005 році частка активів банків у ВВП країни склала 50,5%, то у 2013 році – 96,8%¹, що говорить про динамічний розвиток банківського сектору порівняно з економічним. Для порівняння, у 2004 році даний показник у США склав 53%, Великобританії – 262, Німеччині – 146, Франції – 255, Японії – 168, Канаді – 152, Нідерландах – 362% [6, с. 352]. Специфіка банківської діяльності на відміну від інших видів економічної діяльності полягає у тому, що банки виконують суспільно-корисні та необхідні функції: залучення заощаджень та інвестування, фінансування державних програм розвитку, – а отже, охоплюють інтереси значної частки громадян, відповідно нестабільність банківського сектору може завдати шкоди суспільству в цілому. Зважаючи на вище відмічене, банківська безпека відіграє провідну роль у забезпеченні життєдіяльності країни.

Безпека банківської діяльності залежить від сукупності внутрішніх та зовнішніх чинників.

¹ Розраховано автором на підставі даних [7; 8]

Поряд з цим на сьогодні не існує єдиного підходу до оцінки загроз банківській безпеці. У методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки основними індикаторами банківської безпеки визначено такі показники [9]: частка проблемних кредитів у загальному обсязі кредитів; частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, рентабельність активів, співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті, співвідношення довгострокових кредитів та депозитів та ін. Аналіз запропонованих індикаторів засвідчує, що на сьогодні основні загрози банківській безпеці складають частка простроченої заборгованості банків, зниження рентабельності активів, висока частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків та висока частка активів банків в іноземній валюті, не зважаючи на те, що значення останніх показників не перевищують критичні (табл. 1).

Протягом останнього десятиріччя стрімко зросла частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, протягом лише 2006–2009 років кількість банків із 100% іноземним капіталом зросла вдвічі, що становить загрозу не лише банківській безпеці України, а й національній. Для порівняння, у ЄС присутність іноземних банків зросла з 11% у 1995 році до 19% у 2006, а для нових членів ЄС – до 60% [6, с. 28]. Це свідчить про високий рівень взаємозалежності та інтегрованості фінансових секторів. Водночас країни, що розвиваються, втрачають самостійність в управлінні власною фінансовою системою, стають буферами для європейських банків. І як показує досвід Польщі, іноземний капітал не зацікавлений у розвитку національної економіки, а лише у швидкій наживі [5, с. 139]. Наприклад, у США і Японії частка іноземного капіталу у банківській системі не перевищує 5%, у Китаї – 3% [1, с. 60]. Вважаємо, що забезпечення здорової конкуренції за участю іноземних фінансових інститутів вимагає створення необхідних економічних та фінансових передумов, у протилежному випадку виникає загроза втрати суверенітету монетарної політики та подальшої економічної дестабілізації.

На наш погляд, індикаторів, запропонованих урядом для аналізу банківської безпеки, недостатньо для реальної оцінки. У передкризовий період до 2008 року частка проблемних кредитів була невисокою, зростання частки іноземного капіталу у статутному капіталі банків також конкретно ні про що не свідчила. Натомість більш інформативними та сигнально значущими виступають показники структури активно-пасивних операцій банків.

Слід зазначити, що розбалансування активно-пасивних операцій банків на тлі зростання доларизації економіки та погіршення сальдо платіжного балансу створили передумови фінансової кризи у 2008–2009 роках. Так, темпи зростання обсягів наданих кредитів та залучених депозитів банками у 2005 році порівняно з 2000 роком склали 662,7% та 842,5% відповідно, тобто темпи зростання залучення депозитів перевищують аналогічний показник кредитування. Однак протягом 2005–2008 років тенденція кардинально змінилася: темпи зростання залучення депозитів у 2008 році порівняно з 2005 роком склали 266,8%, наданих кредитів – 506,6% відповідно. Якщо у 2005 році величина кредитів складала лише 35,4% ВВП, то у 2008 – 83,6%². Дешеві зовнішні позики банків обумовили вразливість банківського сектору України у 2008 році до світової кризи.

На відміну від кредитів, залучення депозитів носить переважно короткостроковий характер – до 1 року (табл. 2). Якщо частка депозитів понад 2 роки у загальній структурі депозитів у 2013 році склала близько 5%, то частка кредитів понад 5 років – близько 19%. У період 2005–2008 років показники співвідношення депозитів та кредитів в іноземній валюті, довгострокових депозитів та кредитів в іноземній валюті зменшилися майже вдвічі, що свідчило про зростання валютних ризиків банків. На сьогодні проблема доларизації української економіки й досі залишається відкритою, не зважаючи на позитивну тенденцію зменшення обсягів депозитів та кредитів в іноземній валюті, так як їх частка залишається досить високою. Таким чином, розбалансування активно-пасивних операцій за обсягами, строками та валютою обумовлюють зростання валютних та кредитних ризиків банків, відповідно й загроз фінансової безпеки. Такі тенденції розвитку можна пояснити низьким рівнем довіри як до банківських інститутів, так і організацій гарантування вкладів, монетарної політики Нацбанку, національної грошової одиниці. Лише 20% українців вважають банківські депозити привабливими [10].

Як засвідчив досвід останніх кризових подій у фінансовому секторі, масове та спрощене кредитування створює проблему зростання проблемних кредитів, у результаті чого погіршується якість кредитного портфеля, зменшується ресурсна база, дохідність банків. До сьогодні банки не вийшли на передкризові темпи зростання кредитування. А у зв'язку із воєнною ситуацією на південному сході країни, економічним спадом, зменшенням попиту на банківські послуги, нестабільністю валютного курсу

Таблиця 1

Окремі показники банківської безпеки в Україні протягом 2005–2013 років

Показники	Критичне значення	Рік								
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Відношення недіючих (прострочених) кредитів до сукупних кредитів, %	< 7	2,2	1,6	1,3	2,3	9,3	11,2	9,6	8,9	7,7
Рентабельність активів, %	< 3,5 > – 1	1,31	1,61	1,50	1,03	-4,38	-1,45	-0,76	0,45	0,12
Частка іноземного капіталу в статутному капіталі банків, %	< 60 > 10	19,5	27,6	35,0	36,7	35,8	40,6	41,9	39,5	34,0
Співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів, разів	< 3	1,6	1,9	2,2	2,6	4,6	3,4	2,8	2,2	1,7
Частка кредитів в іноземній валюті в загальних, наданих резидентам, %	< 50	43,3	49,5	49,9	59,1	50,8	46,0	40,3	36,7	33,8

Джерело: складено автором на підставі даних: [7; 9]

² Розраховано автором на підставі даних: [7; 8]

Структура залучених депозитів та наданих кредитів банками України від резидентів і нерезидентів за валютою та строками, %

Показник	Рік									
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Депозити, в т.ч.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
- в нац. валюті	63,9	60,2	65,0	50,4	46,6	54,7	55,3	53,7	60,8	
- в іноз. валюті	36,1	39,8	35,0	49,6	53,4	45,3	44,7	46,3	39,2	
Депозити за строками	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
- на вимогу	38,4	35,9	35,5	29,1	34,9	36,9	36,0	33,2	32,5	
- до 1 року	24,1	22,3	20,6	24,6	37,9	31,3	31,0	32,0	27,7	
- 1-2 роки ¹	37,5	41,8	36,0	33,8	18,6	24,9	25,7	27,8	35,0	
- понад 2 роки	-	-	8,0	12,6	8,6	6,8	7,3	7,1	4,8	
Кредити, в т.ч.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
- в нац. валюті	55,5	49,7	49,1	40,3	48,0	52,7	58,6	63,1	66,0	
- в іноз. валюті	44,5	50,3	50,9	59,7	52,0	47,3	41,4	36,9	34,0	
Кредити за строками	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	
- до 1 року	42,7	40,0	37,9	33,3	34,6	36,2	40,0	43,8	47,8	
- 1-5 років ²	57,3	60,0	38,3	36,5	35,6	36,0	35,9	35,2	33,4	
- більше 5 років	-	-	23,8	30,2	29,8	27,8	24,1	21,0	18,7	

¹ – до 2007 р. включаються депозити, залучені зі строком погашення від 1 до 2 років і більше 2 років; ² – до 2007 р. включаються кредити, залучені зі строком погашення від 1 до 5 років і більше 5 років

Джерело: розраховано автором на підставі даних [7]

створюються передумови зростання валютних та кредитних ризиків банків, що негативно впливає на стан банківської безпеки.

Процентні доходи складають основу доходів банків, що свідчить про високоризикованість та

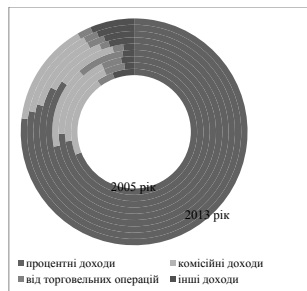


Рис. 1. Структура доходів комерційних банків протягом 2005-2013 років

Джерело: побудовано автором на підставі даних [7]

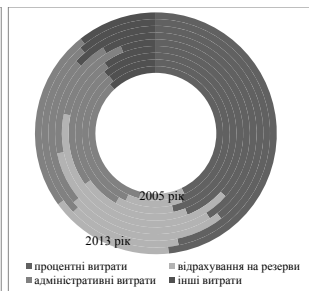


Рис. 2. Структура витрат комерційних банків протягом 2005-2013 років

спекулятивність їх діяльності. Так, у 2005 році їх частка у загальній структурі складала 69,1%, у 2013 – 76,9% (рис. 1). Процентні витрати у 2005 році склали 43%, то у 2013 – 48,3% (рис. 2). Водночас у структурі витрат банків значна частка належить адміністративним, яка у 2013 році складала близько 26,0%.

Таким чином, поряд із показниками, рекомендованими урядом для аналізу стану банківської безпеки, слід враховувати показники безпосередньо банківської діяльності та макроекономічних тенденцій розвитку. Як показує практика, моніторинг нормативів банківської діяльності, визначених НБУ, не дозволяє зробити обґрунтовані висновки щодо рівня банківської безпеки, рівня їх фінансової стійкості. У передкризовий період нормативи капіталу, ліквідності, кредитного ризику та інвестування банки перевищували, не зважаючи на коливання в їх динаміці [7]. А тому поряд із індикаторами банківської безпеки, необхідно здійснювати оцінку показників безпеки державних фінансів, зовнішньоекономічної, боргової та монетарної безпеки.

Таблиця 3

Показники боргової та зовнішньоекономічної безпеки

Показники	Критичне значення	Рік									
		2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	
Співвідношення дефіц. (-), профіц. (+) держ. бюджету до ВВП, %	< 10 > - 6	-1,8	-0,7	-1,1	-1,5	-4,1	-6,0	-1,8	-3,6	-4,4	
Рівень інфляції, %	> - 2 < 112	110,3	111,6	116,6	122,3	112,3	109,1	104,6	99,8	100,1	
Валовий зовнішній борг, % до ВВП	< 70	45,8	51,2	56,0	55,9	88,9	86,0	77,3	76,6	78,3	
Відношення держ. та гарантов. держ. боргу до ВВП, %	< 60	17,7	14,8	12,3	20,0	34,8	39,9	36,3	36,6	40,5	
Відношення сальдо поточного рахунку платіжного балансу до ВВП, %	> -7 < 10	2,9	-1,5	-3,7	-7,0	-1,5	-2,1	-6,2	-8,1	-9,0	
Коефіцієнт покриття експорту імпортом, разів	> 0,85 < 1,7	0,96	0,88	0,82	0,81	0,90	0,86	0,81	0,78	0,77	
Міжнародні резерви, млрд. дол. США	-	19,4	22,4	32,5	31,5	26,5	34,6	31,8	24,5	20,4	

Джерело: складено автором на підставі даних [7; 8; 9]

На сьогодні в умовах зростання загального рівня цін, економічного спаду, зростання дефіциту бюджету по відношенню до ВВП та від'ємного сальдо поточного рахунку платіжного балансу, виснаження золотовалютних резервів (які поповнюються за рахунок зовнішніх позик, а не позитивного зовнішньоторговельного сальдо), зовнішній борг складає загрозу національній безпеці України (табл. 3), що негативно може вплинути на безпеку банківської діяльності.

Негативними проявами зростання дефіциту бюджету можуть стати у найближчому майбутньому зростання податкового тиску та скорочення обсягів виробництва. Зростання внутрішнього державного боргу відволікає фінансові ресурси з реального сектору економіки, що негативно впливає на випуск в країні. Враховуючи те, що державні заборгованості, пов'язані із покриттям дефіциту бюджету, спрямовуються переважно на фінансування поточного споживання в країні, все, вище означене, створює передумови зростання інфляції в країні, послаблює позиції національної грошової одиниці по відношенню до інших валют. До того ж зростання від'ємного сальдо поточного рахунку платіжного балансу створюють передумови девальвації гривні. У свою чергу, девальвація провокує зростання інфляції, витрат на обслуговування зовнішнього боргу, зменшення реальних доходів громадян та платоспроможного попиту, обсягів заощаджень та інвестування, зростання доларизації економіки та вразливості до зовнішніх «шоків», так як за відсутності розвинутого фондового ринку долар виступає одним із привабливих інструментів захисту коштів, що суперечить сучасній грошово-кредитній політиці Нацбанку щодо дедоларизації вітчизняної економіки.

Висновки і пропозиції. Таким чином, безпека банківської діяльності – це здатність банківського сектору протистояти зовнішнім та внутрішнім загрозам, забезпечувати стійкість та стабільність функціонування. Необхідно розрізняти як внутрішні, так і зовнішні чинники банківської безпеки, які сигналізують про наявність загроз. Поряд із показниками банківської діяльності для оцінки реального стану безпеки варто враховувати макроекономічні тенденції розвитку, що впливають на попит фінансових послуг, рівень довіри до фінансових інститутів. Важливими чинниками банківської безпеки, які важко оцінити кількісно, виступають інституціональні чинники: 1) що впливають на поведінку економічних систем (спекулятивні

настрої, ірраціональність і девіантність поведінки, психологія та мотивація фінансового бізнесу, корпоративний егоїзм, очікування суб'єктивних фінансових культур, менталітет, довіра, економічна освіченість, тінізація економіки, корупція, шахрайство, інформаційна забезпеченість); 2) що визначають ймовірні зовнішні і внутрішні загрози («ефект зараження», політична нестабільність, війни, революції, техногенні катастрофи). Враховуючи вище зазначене, методика оцінки банківської безпеки потребує доопрацювання на основі системного підходу до відбору індикаторів, які сигналізують про ймовірні внутрішні та зовнішні загрози.

З метою зменшення зовнішнього боргового навантаження, витрат бюджету та мінімізації валютних ризиків, забезпечення дієвості монетарної політики Нацбанку, активізації інвестування необхідно розвивати внутрішній ринок державних цінних паперів, який дасть змогу мобілізувати необхідні фінансові ресурси для виконання державою, покладених на неї, функцій, оптимізувати структуру боргу. Задля забезпечення стабільності функціонування банків необхідно встановити жорсткі обмеження на володіння надмірно ризиковими активами; сприяти вирішенню проблеми диспропорційності розвитку банків та забезпечити постійний моніторинг за дотриманням нормативів діяльності, достатністю резервів для виконання своїх зобов'язань; забезпечити нагляд за ліквідністю та платоспроможністю шляхом проведення стрес-тестування; забезпечити перехід усіх вітчизняних банків на вимоги Базеля-2 з метою забезпечення конкурентоспроможності банківського сектору, враховуючи стремління України вступити до ЄС; забезпечити вплив держави на кредитну політику банків, зокрема, на структуру та вартість кредитних ресурсів шляхом забезпечення тісного взаємозв'язку облікової ставки із ставками рефінансування; підвищити якість фінансового менеджменту шляхом проведення його міжнародної сертифікації; забезпечити дієвість та прозорість діяльності Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Але окрім вирішення проблем безпосередньо функціонування банків, сьогодні на передній план виступають завдання забезпечення політичної та економічної стабільності в країні. Реалізація вищезазначених заходів сприятиме підвищенню капіталізації банків, забезпеченню відповідного рівня якості активів та пасивів, прибутковості, ліквідності та платоспроможності, зменшенню вартості кредитних ресурсів, забезпеченню суспільної довіри.

Список літератури:

1. Авраменко Ю. Совместные формы в международной банковской деятельности / Ю. Авраменко // Экономист. – 2006. – № 4. – С. 58-65.
2. Барановський О.І. Банківська безпека: проблема виміру / О.І. Барановський // Економіка і прогнозування : наук.-аналіт. журнал. – 2006. – № 1. – С. 7-25.
3. Енциклопедія банківської справи України. – К.: Молодь, 2001. – 680 с.
4. Зубок М.І. Безпека банків / М.І. Зубок. – К., 2002. – 306 с.
5. Лапішко З. Сучасні тенденції становлення національних фінансових ринків під впливом іноземного капіталу: приклад Польщі / З. Лапішко // Світ фінансів. – 2007. – № 1(10). – С. 134-141.
6. Науменкова С.В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури: Монографія / С.В. Науменкова, С.В. Міщенко. – К. УБС, ЦНДНБУ, 2009. – 384 с.
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. «Про затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України»: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://cct.com.ua/2013/29.10.2013_1277.htm
10. Результати опитування населення України щодо ставлення до пенсійного забезпечення та пенсійної реформи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : http://www.gfk.ua/public_relations/partners_news/materials/006251/index.ua.html

Королюк Т.А.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

УГРОЗЫ БАНКОВСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье раскрыта суть банковской безопасности как способности противостоять перманентным внутренним и внешним угрозам, обеспечивая стабильность функционирования. Предложено в оценке банковской безопасности, кроме показателей непосредственно банковской деятельности, учитывать показатели макроэкономических тенденций развития, а также влияние институциональных факторов. Проанализированы индикаторы банковской безопасности, определены угрозы и обоснованно пути их минимизации.

Ключевые слова: банковская безопасность, внутренние и внешние угрозы, индикаторы банковской безопасности, валютные и кредитные риски, институциональные факторы, внешний долг.

Korolyuk T.A.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

THREATS OF BANKING SECURITY IN UKRAINE

Summary

The essence of banking security as the ability to resist permanent internal and external threats, providing stability operation, is examined in the article. In assessing banking security, in addition to direct indicators of banking, the consider indicators of macroeconomic trends and the impact of institutional factors are offered. Indicators of banking security are analyzed, threats and ways to minimize them are defined.

Keywords: banking security, internal and external threats, indicators of banking security, currency and credit risks, institutional factors, external debt.